

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-нин Дээди
Советинин болгаш Министрлер Чөвүлелинин органы

СЭКП ТК-НЫН ПОЛИТБЮРОЗУНДА

Чернобыль АЭС-ке авария-
нын уржатарын чыгарып
турган чурттарнын айма-
ларын СЭКП ТК-нын Полит-
бюроу апрель 2-де болган
хуралына чыгаалып кел-
ген. Электростанциянын баш-
тагы ийн энергетиктерин
доктаамал ажаллап турарын,
хораннаышыкка таларыш-
кан девишкээрлерде өскө
объектилерин, чурттачы-
лыг суурларын дезактивиза-
циялаштыр уламчалан турар-
ын демдөөн. (Өскөр киш-
ке уустарга чурттап ба-
жыктарын, социал-амжи-
рас хандарына объекти-
лерин тууду улуг хемчөө-
лөрдү чурдап турар. Ол ажал-
дарын теминерин дүргө-
дөт, Славутин хоорайнын ту-
дуу улам дүргөдөр, чакы-
төр үсөөндө сүр кулачы-
ларын кынаштыр камгала-
ды хандар талаш-биле
мемеле хемчөөлөрүн
чогуур министрлеринин
болгаш ведомстволарын
чорудуп турарын демдөөн
хүлээп алган.

Чуртта статистиканын үнө-
сүн аныктырып хем-
чөөлөрүн дугайында айты-
рып чыгаалып келген.
Эргеп башкарылган бол-
гаш ажал-айн механизмин
де тургузар ол ажалдын
чугулазын демдөөн. Статис-
тиканын улам ийи хем-
чөөлөрүн, экономиктин болгаш
социал хемчөөлөрүн эртем-
техниктин депшилеңин чоруду-
лаш саптарыннын дей-
веси бидеринин аргаларын
дугайында принципал-
дыг айтышканын берген.
Статистиктин информацийын
палыканын бедеринче

болгаш ажал-айн болурун-
че, өчтөт ажалын экижиди
чаартырып болгаш оон
илаптыг шын болурунче
кичээлгеи улаштырган. Ол
сорулгаларын боттадырып
чорударына статистика ор-
ганнарынын материал-техник-
тиг баазасын улам ийи б-
жыктарын, экономист-статис-
тик кадрларын белекчөөрүн
экижиди улуг черин ээ-
лээр.

Байкал холду камгалаарын
хандарын болгаш оон
бойду куралдарын чо-
гумчалыг ажалдарын ай-
тырып СЭКП ТК-нын По-
литбюроу чыгаалып кел-
ген. Ол талаш-биле бар док-
тааларын багыт куудун
турарына принципалдыг
үнөлдө берген. Ол айты-
рып үнөлдө биле шын-
тирээр сорулга-биле. Бай-
кал холду бойду байла-
рын камгалап алып талаш-
биле СЭКП ТК-нын, ССР-
нин Министрлер Чөвүле-
нин доктаамал хүлээп алган.
Ол документтин белекчөөрүн-
ге союурталдыг министр-
стволарын болгаш ведом-
стволарын удурткучуларын,
тус черин партия болгаш
совет органдарын, эртемдерин,
спецналыгын, чогаалчылар
болгаш хей-ининин өскө-
дө төлөөлөрүн кириш-
кен. Байкал холду бейсей-
нин экологотт байлады үн-
дөөн биле экижидер арга-
нын берин турар организа-
цыг, эртем, экономиктин болгаш
техниктин хемчөөлөрүн
комплексин төлөөлөп тур-
гускан.

Байкалдын целлюлоза-
сазын комбинатын эде өс-
көтүр талаш-биле ол де-

вискээрле турун турар өскө
бүдүргөлөргө Байкал хол-
ду болгаш ол зонанын алгар
бейсейнин хирелдерин
чайладыр талаш-биле улуг
хемчөөлөрүн боттадырып
чорудар талаш-биле онаал-
дарын тургускан. Аңаа ту-
ристер баазаларын четки-
зин калбартып болгаш оон
кеды ол черин ийи
хемчөөрүн, үнүштерин болгаш
дирин амшанарын камгала-
рын магадылап турар кыл-
дыр турарын болгаш тур-
такчы чонун даштамын-
ган организастар байла-
дарын тургузар көрдүнгөн.

Албан-дугаалдыг кичи-
лерин хамаатыларын эрге-
лерин кызгап турар, хой-
ду-дүргө дүшпөс хөдө-
лөшкүннөрдө сүдкү күш чок
болууларын дугайында
ССР-нин хойду төлөөлө-
рин болгаш турарын дугайында
Политбюроу чыгаалып
келген. ССР-нин Дээди
Советинин палаталарын
доктаамал комиссияларын
төлөөлөп чыгаалып кел-
геннин союула оон докта-
мал чурум баузар ССР-нин
Дээди Советинин чыгаалып
көрдү биле кирип. Ол хой-
ду хүлээп алып демок-
ратиян улам ийи хемчөө-
лөргө, хойду-дүргө сагы-
рын быжыгдаларына болгаш
албан-дугаалдыг кичи-
лерин харыскалганын бели-
деринге дуулаар деп онаал-
дым.

Варшава керээзинин кы-
жыкчыларын күрүндө
дашкын херектер министр-
леринин Комитетинин Мос-
ква болуп эртин хуралын
түндөлдөрүн чыгаалып
келген, Политбюроу аяро-
луг

аймакка чыгаалып келген, х-
миктин чепсакты уулаарын-
че, Европада чепсакты күш-
терин болгаш аңаа чепсакты
кызыр болгаш инти-еро-
па чорудуларын хемчөөр
дугайында Будапештинге кы-
дынган электич саналды бу-
рунгарлардынче база ол
ышкын эвилдешкен күрү-
нелерин дашкыг политик-
тиг кады, хөдөлүшкүнн
сайыраптайдырып кел-
ген улаш кылдынган кол-
лективтиг бажыктарын чүл-
дүг деп санаан.

Великобританиянын пре-
мьер-министри М. Тэтчер-
биле чыгаалышканынын
түндөлдөрүн дугайында
М. С. Горбачевтин, Н. И.
Шеварднадзеин дыйнадын
Политбюроу чыгаалып кел-
ген.

Ийн талашы харылаалар-
га болгаш делегейге хамаа-
рыштыр улам чыгаалыш-
канынын улуг ужу-дуу-
лаш демдөөлөргө, Евро-
пада болгаш делегейге тур-
гусканга чаа байладалар
Барын талашы улуг күрү-
нөс, КНО-нуң Айыл чок
чорук Чөвүлелин кел-
гүрү күрүне биле чыгаалы-
шканын уламчалан кыл-
дынган. Янзы-буру социал
системалыг күрүндөр биле
харыскалганын, девишкээр
чорудуларын болгаш өскө-
дө чыгуула айтырылгара,
чыгыш оңаа чыгуула ай-
тырып чепсактыг кел-
гүрү күрүне биле хамаарыш-
тыр уламчалан кылдыр
чөгү биле келерди аргалы
ол чыгаалышканын бер-
ген. Ийн талашы туруш-
тарын ханым-биле деңиш-
ти-

рип көөрү болгаш оларын
күрү-болууларын тодары-
ры аңаа болдурун.
Ийн талашы харылаалар-
нын тодары айтырылгара
нын талаш-биле дугу-
жулгалаарга ол салдыган. М.
Тэтчерин келгеннин союула
ийи талашы экономика
болгаш култура харылаашы
идеякыжыр боор деп иде-
ялаштырган.

Великобритания ол талашы
биле дугурула кылдырып
моондактар чылдак тыварын
үртүкчөс тургужо, орту-
мак ыракшылдыг ракеталар
айтырып шынтыгызын
чугулазын ийн талашы х-
дөс көрүп турарын; х-
миктин чепсакты уулаарын
белсин илгерилеп турарын;
Европада — Атлантикадан
Урал чедир шериг талашы
биле дугу тургужушкуну
эвилдештирче ажал-херекти
чорударына. Хелсинки
чорудуларын байлашканын
девишкээр чорудуларын по-
литиктин арга-биле тавыш-
тыр шынтыгызын ийн
бөргөн биле чыгаалы-
шканын көргүскөн.

Делегей хөдүлдөшкүн
үндөш айтырылганын ха-
маарыштыр уламчалан кыл-
дырып принципалдыг кары-
ска хөвөр артыкан. Делегей
айтырылганын болгаш наци-
онал аймак чок чорукту чүл-
дө аяролуг чепсакты дыйн
алгаш шынтыгызын болуп деп
тургужа совет удуртулганын
шынтыгызын уулашканын
бидеринде. Ындыг
тургужа аяролуг чепсакты
интерпретацияга дуу-
лаар болгаш бүтүнгө
«хүжүг халаын болдуруп
болур.

1987
ЧЫЛАДЫН
апрель
4
суббота
№ 80 (13380)
1935 чылда
үндөшөттөгөн,
бүткүл 3 көпөс

ОРБИТАДАН МЕДЭЭЛЕР
УЖУДУШКУН БАШКА-
РАР ТӨП, апрель 2. (СЭТА).
Юрий Романенко биле Алек-
сандр Лавейкинни космос-
та ажалынч сески идел-
ди доостун турар.
Экипажтын келгүтүнө
бөгү станцияга профилакти-
ка ажалдарын болгаш «Ко-
рунд» аппаратура-биле тех-
нологотт шынтыгызын
кылган.
Космоска материалдө-
лөс программада кору-
нуу баузар дугу «Пион-М»
тургузуга элэи хей шен-
делерин кылган.
«Квант» астрофизиктиг мо-
дулдун ужудушкуну үргүл-
чүлөп турар. Ажаллап бө-
гүн шынтыгызын тургузук-
тузун дуулаш-биле кылган
коррекциини союула оон ор-
битанын параметрлерин
мындыг ажалыг апарган:
Чер кырында эи ыраары
— 346 км.
Чер кырында эи чоокту-
лап кыры — 297 км.
Черин долганымы — 90,9
минута.
Ийелчээ — 51,6 градус.
Телеметрия информацийы-
нда алгаш, башкарыл-
ганын «Мир» комплексин бол-
гаш тускайыткан «Квант»
орбита модулуун ажаллап
турары эки.

БИСТИН
ЧУРТУВУСТА

САЯНОГОРСК. Саян-Шу-
шенск ГЭС-тин 300 ажыг ту-
дугуларын болгаш ажалын-
нары чаа квалитетке
март айыны союу хүннө-
дө көкүп кирген. Бо аңаа
хоорайда 4 улуг чаа чуртта-
ла бажынын хари утла ажал-
лап кирген.
Саяногорскке алюминий
заводу чаа ажаллап турар.
Ычанган ол хоорайда чурт-
тачкыларын саны көвө-
дөт. Энергетиктерин бол-
гаш металлургиянын хоор-
айында чурттап тууду
«Новоселье-87» деп ком-
плекстин программата дүштүр
боттадырып турар. Бүгү ту-
дуг ажылын тускайыткан.
Гая үш тууду эргелеңдө-
мөңгөн. Бо чылдын тончу-
зүгө чедир нийтин-биле 70
мун дөрбөлчө метр шалды
чурттап бажынын
ажыгдалап кирген. Оон ап-
гада эмгекте комплексинин
бирги элчээ, 2 урулар са-
ды, амьдырал хандырыл-
ганын хамаарыштыр ССР-
биле Великобританиянын ара-
мында болууларын ханым
карыска хөвөр артыккан
М. Тэтчер демдөөн.
ССР-де боор турар бо-
дуушкуну дугайын чыга-
лап тура, совет удуртул-
ганын политикаын чурта
дөткөмчөи ап турар деп, түн-
дөдө кылганын М. Тэтчер
демдөөн. Реформа чоруду-
ларын элөөшкөндө бир
совет нийтиселдин «ажы-
ктарыг чорук болгаш эконо-
миканын чаа өскө-дө адм-
ларын эргеп башкарылганын
методтарында үндөш чар-
тылгалар-биле тодарыткан»
өргөлдөп бажынын чө-
лөп алганын ССР-де барын
күрүндө көргүскөн деп,
ол чыгаалап.

ТЭТЧЕРНИН ЖУРНАЛИСТЕРГЕ МЕДЕГЛЕЛИ

ЛОНДОН, апрель 2. (СЭТА).
Великобританиянын пре-
мьер-министри Маргарет Тэтчер
Совет Эмилеинге доозулан
аян-чорунун чыгаалып дем-
дөөн. ССР-ден чыгып бар-
чыла самолетка журналист-
тер-биле кылган беседаларына
ол СЭКП ТК-нын Чыгыш
секретары М. С. Горбачев-
биле кылган чыгаалыш-
канын эи үнөлөп санал-
онд солчушкуну болгаш
индиг санал-онд солчул-
ганын аяла-дө күрүнеин
удуртуктуз-биле калма-дө
кылып корбоон мен деп чы-
гаалап.
Рейтер агентиледин дин-
натканы-биле алгаш, янзы-
буру айтырылгара, чыгээ-
лөргө, чепсактыгын кел-
көлдөү тургузар айт-
ты.

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелинин
Даргазынын оралакчызына В. А. Парунинин
томуйлаар дугайында

ТЫВА АССР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН
ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫН

Тыва АССР-нин Дээди Советинин Президиумунун док-
таамалы бола:
Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелинин Даргазынын
оралакчызына Валентин Андреевич Парунинин томуйлаар.

Тыва АССР-нин Дээди Советинин Президиумунун
Даргазы Ч. Д. ОНДАР.
Тыва АССР-нин Дээди Советинин Президиумунун
Секретарынын орунуга В. ШАРАВИН.
Кызыл хоорай, 1987 чылдын апрель 3.

СӨӨЛГҮ ШАКТАРДА

САЛЬВАДОР патриоттарын
«Венесуел» радиостанция-
нын дыйнактаны-биле алгаш,
сөөлгү неделя дугурунда
Национал хосталганын
Фарабуно Марти аттыг
фронтунун отрядтары «Ду-
артеин» өзү-турмууну 200
хире солдаттарын болгаш
офицерлерин чок кылган.
Кол тулчушкуну чурттуг
найсымалы Сан-Сальвадор-
дан чүлө 27 километр черде
бооп турар.
БУЭНОС-АЙРЕС
Чилинин оппозицион пар-
тиялары дайынчырак болу-
терге кызыгар чок эргин
бөри-биле чили уулаша ал-
бадап тургускан антидемо-
краттыг конституциянын өс-
көрүмүн диктатору өзү-
чурмуун ийген. Аргентина-
га чокчу чаа болган чөвү-
лө хуралга Чилинин тос
партияларын төлөөлө-
лөри Пиночеттин консти-
туцияга үндөшчөп хүлөп
алган политиктин партиялар
дугайында хойду ажы-биле
илгэр көрүшкүн болуп
турар деп айтканын.

КАРАКАС
Амгы үдө делегейге хө-
жүп орак күрүндөшкүн даш-
кын өрзи 1035 доллар
болуп турар. Венесуела-
нын «Универсал» союу-
мун бижип турары-биле
алгаш, бо чылын ол ам-дө
4 хууга өөр. Экономиктин
крякын, салдыг дөң эргеп
өвөс байладаларын ужурун
дө төлөөлөрүн ийел-
дөрдөр чыл келген тууду
баксырал турар.
ТОКИО
Япониянын администра-
тивтиг-таарыштырлаа эрге-
ленин чыгышканы-биле
алгаш, 1986 чылдын ок-
тябрь 1-де куртка 121 ми-
лион 670 муң кижи чурттап
турган. Эрткен чылда де-
норге чурттаганын чонуну
мемеле өздөлдөп чүлө 0,52
хуу болган. Ол болза дайын
сөөлдө чылдарда эң-не ку-
ду көртүгү болуп.
НЬЮ-ЙОРК
КНО-нуң Ийи оюу талаш-
биле тускай комите-
тетин Шри-Ланканын деле-
гация делегей конференция-
ны чыгаалып эрттиргенин са-
налган. Ол конференция
делегейин ол дөтлөм де-
вискөөр тайынчтын зона-
мын кылдыр чарлаар ужурун.
Чогаалгын сессияны ап боор
турар ол комитетке үн ко-
ференцияны 1988 чылдын
апрель эсете Коломбога бе-
леткеп эрттиргенин дөтлө-
лөткөн. (СЭТА).

УЛАМ СОРУК КИРИП ТУРАП

Совет улуска СЭКП ТК-нын
Кыйгырын Бай-Тайга рай-
онда «Муриак» совхозтун
ажы-инчилерин таныштып,
чүлүгүлүп, деткин турар.
Бо хүннөдө Чалгыс-Терек-
тин, Вазирыктын хойжы бри-
гадаларында болгаш Ак-Хем-
нин өшкү бригадаларында ол
талаш-биле танышылга ажы-
лы ам-дө уламчылал турар.
Ол ышкын Күрүне бүдү-
ргөлөринин (каттыжышкы-
нынын) дугайында ССР-
Хойдууунуң төлөөлөдүн
күш-ажыкчы коллективтерде
чугулашкын сайгарар ажы-
лы

совхозтун партком секре-
тары Б. О. Хомушкун, совхоз
директору К. И. С. Херте,
Шуй көлө Совхозинин дарга-
сы К. Х. Бөрөк болгаш өскө-
дө активтер чоңа бил-
дингир болгаш тода тайыл-
быры кылды, совхозтун
ажы-херектерин биле холбап
тургаш, ажалда чедер-чө-
пестерин деңгеп тайылбыр
ажыларын чорудуп турар.
Ол-ла бүтүп амьдыралга
боттадырып бадтыктары-
биле коммунистер Тыва
АССР-нин Дээди Советинин
депутаты Хеймер Херте,

Арбай-ооа Херте, Вегин
Саа, Кылаан-ооа Херте
болгаш өскө-дө беликел
социалисттиг хүлээлгелерин
ап алганын.
Улуг Октябрын 70 чыл
оюнга төлөткөн күш-ажыкчы
белектерин ужуражыры-
лыг турар төртүр хой-
лакча хураганын, бир хой-
лакча 2,2 килограммдан ку-
ду эвөс дукту кыргып алы-
рын хүлээлгелер.
А. КАНЧЫР.

берин турары.
К. ЧОДУНУН ФОТОЗ.

КУРЛАВЫРЛАРНЫ АЖЫГЛАП ТУРГАШ

Улуг Октябрын 70 чы-
лыга уткутур мурунуста
СЭКП-дин социалисттиг хү-
лээлгелеринин күсүдөн
дөш, бар арга-куралдарын
ылдып дилеп туп ажаллап
шаван, чакы, чайгы сезон-
нарга белекчөөл ажалдарын
чорударын үртүкчөс турар
бис. Орук септеге-тууду
участогунун боюнда тургус-
кан асфальт-бетум заводун-
га чоокта чаа ыраккы Минус-
синскиден бир муң ажыг то-
ла бетумун уккуп дүжүр-
ген. Асфальт-бетум заводун-
да Вячеслав Түлүш удурт-
кан бот-оругла-чарылгалыг

бригада орук септегелерин
ажыларын амдыгаштан эте-
лөп чоруда берген. Нураат
Монгуш удурткан аэроноу-
н келгүтүнөри капитал септе-
ге чорудар уууну 4 кило-
метр ажыг орукта сайын
тоокен.
Бистин организация Чы-
лаанайын орук септеге-тууду
эргелеңдөп хамаарып тур-
ар. Машина-техника талашы-
биле хандырылгасы багыт.
Боттарыныста ам чүлө
«ДТ-75» маркалыг бир
буладоер, «МТЗ-50» мар-
калыг «Беларусь» трактор бар
бооп турар. А ажилчыннар

ны ажалыг сөөртүр машина
биске коңгүт херектин. Бис-
теп удуртук даргаларыныс
бистерге тускай машина бээр
деп үш чыл иштинде «ваз»
келген, амдыга дээр харын
сураг. А бистин ажал-ажы-
кыныс материалдыг ханды-
рылганы экижидер чакы,
чайгы сезонунг ажалдарын
кыстып бүдүрүктүтүүн бели-
дер, планнын онаалдары-
нысты чогуур хуусада доо-
зарыныска улуг дуза болур.
Х. СУКТЕР-ОД,
Улуг-Хем район.

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелинде ДЕМИСЕЛДИ УЛАМ КҮШТЕЛДИРЕР

Тыва АССР-нин Министр-
лер Чөвүлелинин президи-
умунуң хөдөлгөй хуралына
«Бай-Тайга» районун ажал-
агыларынга малдын брүүлө-
лө болгаш түбөрүлөс дары-
ларын болдурбас талашы-
хемчөөлөр дугайында айты-
рып чыгаалып келген.

Бай-Тайга районун ажал-
агыларынга малдын брүүлө-
лөткан аярыр чорук кызы-
рылбайн келген деп хуралда
айтылган. Оон кол чыгаалы
чүл дүргө, районун совет

болгаш ажал-агы органдары,
эмгекте-профилактиктиг ал-
бан черлерин бо айтырыгже
кичээлге салбай турарына.
Олар мал-маганын про-
филактиктиг шынтыгызын
эрттирбей турар, малын
чурттакчыларын хуу малын
беталбайн хайлаар турары
негелдегө четтес.

Чамдын чурттакчылар хуу
малын мал эмчилеринге көр-
гүспөс, санитардыг хемчөөлөр
чорударына киирбес болу-
тун илеткелди дыйнаан.

НЕГЕЛДЕ ЁЗУГААР ХҮЛЭЭП АЛЫР

Тыва АССР-нин Министр-
лер Чөвүлелинин президи-
умунуң ол хуралына «Чурт-
талга бажынаарын, социал-
култура объектилерин хуу
азап алырын доктааткын
хем чорудурун каржы-биле
халкын турарын дугайында
айтырып чыгаалып кел-
ген. Бо талашы биле респу-
бликанын Тууду банкынын
эргелекчизи П. В. Кирдеев

Монгуштун удуртканы комис-
сия 80 квартиралыг туртта-
ла бажынында 18,5 муң рубль-
дин, № 5 болгаш 6 микро-
фоннарга 48 муң рубль-
дин ажалдарын чедир кыл-
баант. № 5, 8 бажынаарын
күлү шынарыг кылдыр тут-
кылаа хүлээп алган.
Бо талашы-биле хоорук-
ком дагылашын оралакчы
А. Д. Монгуштуң тайылбы-

антечка-биле хандырып тура-
ры четтес.
Малчынар ортузунга дис-
пансеризация кылдып турар
үдө калык камгалап албан
черлерин биле ажал-агылар
удуртуктары, специалистер
харылаа чок болуп турар,
оон түндөлдө шынтыгызын,
тарылганы доду хемчөөлө
кылбайн келген.
Бо бүгү четтестерге үн-
дөлдөш, Бай-Тайга райку-
комунуң бо талашы-биле ажал-
ын Министрлер Чөвүлели

чег хүлээлөс деп шынты-
лаан.
Өзү районунуң совхозта-
рында туттунган бажынаарын
хем чорудурун кылдырмаада хү-
лөп ап турары дээр рай-
кукомунун РАУК чөвүлө-
нин даргазы Ш. С. Куздар-
ын база тайылбырын ап,
тускай хемчөгүн аңаа она-
лап.

Афганистан Демократтыг
Республиканын ДХМ-нин тө-
лөөлөкчизи март 30-де Па-
кистанын шериг-агаар күш-
теринин шүүргелекчи само-
леттарын ракетка-биле дү-
жүр алып кааны АН-26 дээр
афган пассажир самолету ду-
жүрүтүп девишкөөрчө 16
километр ханымал кыр бер-
гелде пакистан самолеттары
айла халлаан дээр дугайын
дегелекчи премьер-минист-
рини Джумехун мелег-
лени Бахтар агентилеинин
корреспондентинге, харыс-
кал тура бургу шаткан.

КАВУЛ

Бонни
Каң үлөтүрүлгө бүдүрү-
гени кызыгар планнат тур-
ары-биле холбаштыр Союу
Рейн-Вестфалия черинге
Круптун концернин бүдү-
ргөлөрдөндө чоокчу үдө 4
муң хире ажалчыларын
болгаш албан-хаакчыларын
ажылап үндүрер. Ол планын
«бүдүргүсүн» чартырып
болгаш «акша-херетини
камгаары» деп аапар поли-
тика баузар чорудуп турар.

АЯК ШАЙНЫ ААРТАП ОРА...

Чая шүлүктөр

МӨНГҮН-ТАЙГА ШОЛБАННАРЫ

Тоочу Шожал Сүрүмгала

ӨНЧҮ

Дүң кала Мөңгүн-Тайга сиртин көөргө, Түмө-сай сынды, шолбан хонгазын дур. Дүңгөзүнүн чурмалы көрө калкыш. Дүңүм деп элдесипти турган-дыр мен Ажай бурул бедик тандым экиргөзүшпөй. Алай, мөңгүн шурларын дилсиздеп, Ашакка баар дандыга өтүп кылдыр. Айткыш салып, өргүп суган мыкш болду.

Тыва АССР-ин аялдары малчыны Дыртыла Мага-Шариева Бече-оолга

МАЛЧЫН УГБАМ

Саны-Шире эргин чуртун көрүп калдым. Сарыг етек дагым элден таймалаан-дыр. Угбам өңгө кире дүңкөш, шайлап айдым. Ууун тоолуу таалай дыйнаш, сактыр болдум. Делегиде шычык сөстүк партиянын Тергун эрес дайынчымы угбам силер. Алардынар, буанынар салгыкыча. Ак-Баштыг дег, бедик чагай артар болду.

КУЛУН ЧУРТТУН БЫРААЖЫЗЫ

Курбустуке менги бажып үскөн даглар Кулуун чурту болган, мындан боор сен. Аттың-чарыг тоолууларын ыткан тоолуу Айыл чаптап дыйнаш болган мыкш боор сен. Шурган боорго, мыкш чеге хоргадай бээр Чүмбө, тенн көргөн болган, дыйнагыр боор сен. Сатыш-саткыя сарыктыр шүлүктөрү Чалап турар чечен-мерген дуймам-дыр сен.

БАЯ ӨГ

Каргы хаминн талаар бүргөзө кыштаг чуртун Кара дайнда кавайда чаш ытгай берди. Кайтамчыктыг чуртталганын мыкш-дыр.

Чурттуу кааза—даглар, хемер, шөлдер ыйлаш. Чуртмалы—ай, хүн, хат, савс, шурган ыйлаш. Өтүң күжү—чуртун элээр төдү ыйлаш. Өтүң күжү—чагай саткыч оуу ыйлаш.

БОДАЛ

Бутура-Тайга, Мөңгүн-Тайга Бутура шагда тыймаларын Муңгак ырыя дыйнап чораша. Бутура баштыг аларган боор.

Тайга-сыйнап бедик күзө. Далай-суган ханы бода—Этир шагда дигир артар Этин өөрүң наймалы.

М. КЕНИН-ЛОПАН.

ХОСТУГ ШАКТА

Ажыл шагы доозуга. Чонун хостуг үзөй мынча элээр. Тес-Хем районун Хоомушу Чурттуу-оо аттыг созозуну келээ Култура бажыныча мынча аныктар, мыл ортук школань үстүк класстарын өөреникчилери чыгыш кез, бот-тыныгыр уран чүдү бөлүмненик аялыныга кирип, чыгыс суур-чурттууларынга солун программалык концерттерин бараалдады-бизе белет-келди элээр бээр. Оларын орту Култура бажыныча элээр, созок-тун салбырларын, хойжу колданырчы-те, ст-бараан фермачынча болган кожа-мы ажыл-агыйларча угалтар.

Ажылчынысты үнөй. Желеленин бугулар ала тургузар, чоңуң културалык дыйнагылашын, хостуг үзөй чок орта-нашары талаа-бизе чамык ажылдарын шүлүкү корууду элээр биз. Бистий коллективтин кол ажыл-даа, сорулга-даа ол — деп, Култура бажынычын директор, Чоон Сибиринин култура институнун доозукчуу Нина Дову ч-

Мадыр-оол биле Хирли-оол ийикти класты чүгө «дөрт», «бешти» дооскан-нар.

Мадыр-оол өөрүндө бедик, ботуру кызыл чактыг, чараам кончуг оол. Оң ала-нези хоорай төүндө хөй кайт бажында чурттан турар.

Хирли-оол дөргө бичин аркан арымын, чыгыс сыныг оолуштап чүгө-дир. Ала-нези хоорай кыдында хуу бажы-ныг.

Оолдар чүгө бот-бодуулаа моон биле ылгалы бооп ча-лаас. Мындан-даа бол, кичи-лерин ат-сыныдан азы даш-тык хекиринен ылгалыс джир болгай. Бичаарга ам оларын чүгү-биле ылгалы-р ужураду чүгө? Ол айт-мыт харылаары мындан-да берге эвес мыкш. Оолдар боттары-ла оуу билди, ха-рымалар болза, улам эки-дир ийин. Чижээлээр, ола-ры адын барымтаалап кан-тап дөңсөткөрүл: бирөөн эрөө-мадыр, бирөөн хирли-чүгүт деп бот? Шынында и-мдг эвес-ле болгай.

Ийн оолдун наймалы бир-ги кластын элээр. Эки хе-рек элээр, уктуг джир бол-гай. Мадыр-оолдун кыган-а-мын бажыны Хирли-оолду-биле джамаш, кууду-чу келдиричере, а бажы-нар элери аразында суг ак-пас өнүкү улу чүгө-дир.

Мадыр-оол кырган-ача-нык бажыныча түнүң чы-гыс келди. Автобус доктар-тер мыртың кожа болгай. Кууду-чу келдиричере калы ой-наар эки жаа бар. Ол кы-ган-ача-ныга түндө каш «дөрт» азы «беш» демдек ал-ганын бир дугаарында джы-дыр чыгыш. Дөңсөткө-раа-нын шилин өтүр чыма-артыр хууду-муну орун-оруп, огулун бажы суй-багылаар. «Эки-дир, эр-хей» — деп каар. Өөреникчи кж-жиге оон артык шайнап, кай-ла деп.

Хомуш бажы-биле чы-дыла мындан удуз бис: шөлө-дөп ала-ла. Боттарымы-шаа-был тургусте, солун черлер кезип чурт бээр. Бо-удаала Тыва АССР-ин ал-дарыг малчыны, сарыкты Шуду-Баторнуу аалыныч чанынча майлап, калкаш, туралгашап ала бис.

— Бо хемин бажыне чү-тө-тенип алаш, ийн коңур ча-лаа баштадым — дидим.

Бичаардыр зарын. Бо-хире уулап келеш, Каа-Хемини эңне үстүк улуз адыр — Балыктыг-Хемини-сыйтып чылар чмс бажына барып, оң каас-чараш бой-дузун, аң-мөңүн магаалап, арыг аржаан суу амазас-болза, кыйын боор. Уш-даа хонгай-ла бис — дөш, бажы-чүтүлдүгүдү.

Хемин резин киктерини-биле ол-бо сүзүп келип, ке-жөк болот-ла немнерин олу-тур, калып хавактарын үтү-күрүп, чоктап-ла олу бис. Бир кырган кезиге кээри-виске, чавыдай берген хүн каранда чүзү-баадын дай-ныч кылайынып херелденип чыдыр. Кандыг өңнөр, кандыг хемин мыда чок дээр! Карак чайгаар өөрүп кээр. Институт мүзейинге салыр мен дөш, бажы элэнич чып алды.

Хем бара-барда, ийн ады-лары берген. Каймы-даа ды-рыгайын чыдар сугул бел-

Час-даа келген. Оңт, мыт-ногарарып, бүрүлөр чөм-кө-кө.

Бир хүн эң бичин оолдур-га тыва хүреш маргалдаа-ры эркен. Айна Мадыр-оол шүлүгөн. Шындир. Күштү-г-лөр тилээр ужураду. Бича-ла-даа оон соонда Мадыр-оолга бир-ле чыктыг чак тил-ти берген. Кылаштарга Бе-зин оруун орта кербес. Доо-кайт бажынар дөңсөткө, та-лыгыра даглар бажы кай-газ, кичи-даа тазарып кал-кы деп апарган. Болалы джы-гырмын алаш: «Эн өөреникчи мей, кашагай мей, тыныгыр-сатынгар мей, бугу тал-бизе чаксакай тер-гизээр мей» — дээр. Эске оолдур салгаска, өнүкү Хирли-оолга бажы бак чай-най боор апарган.

Бир катан оолдар сазы-нда кылган самолет чарыш-тырп ужутирлар. Хирли-оолдуу самолеттер тергиле-ни. Ийин черде — Мадыр-оолду. Херетер Мадыр-оолдун мыды чыдып, ийн эри бун-гунгаар чөптүгү үн берген соонда, чана чүгүргөн. Экин-ге хоралап. «Ады бажы Хир-ли-оол, ала-нези моон чү-тү-түн билгеш мычар зааан болгай аар. Шоолуг билди чүгө-дир бар ийикке моон» — деп иштинде хижиренип-ле чораш.

Ам чай орту эртин, чыгыг өнүкү мезгилчиз иттик, хек-шагда-ла элп калкып. Но-га-чымис килин быштып, күс-чоошупулап орган.

Мадыр-оол кырган-ача-нык бажыныча халып-кып, огулчеп, помидорлап чып, амырал-ла турган. Бир хүн чөмүп күүргө, кырган-ача-нык мын уруу-биле сала-баж хире нарын ойнараак тазап орган. Оозуну чаражы

ЫЯШ ДЕМДЕК

Чечен чугаа

Ажыл, улам-на чаа сибиг-лөр кыдып, кылаштар, хоог-лаар, артында-ла думчууун бажында дери дамалай-наап орган.

— Хаа, чүгү мынча ор сен, кырган-ача? — деп, Мадыр-оол мөңө-ле боор деп кор-дай аарак сонургаан.

— Демдек-тир ийин, огулм. Орустаага значок дээр ала? — деп, кырган-ача харылаан. — Моон дал ортузунга «Тайбы» деп сөс ооп каар мен. Чүгө мээ-чөс, бугу өртөмөйде кичи аматанын чырыкты-лыг күзөдө ол-ла болгай.

— Ону канчаарын ол? Ба-рып-барып мычтан чазаа демдекти — деп, огул улам сипиникен.

— Хирли-оолду шайнаа-дыр. Тураскал болуу. Оторуу сугарып боор ке-жө кичи болгай — деп, кы-ган-ачаа демдеги айдара-чүдере тууш, уруш, суйбап, огулчеп көөр бажы чак чок орш.

Мадыр-оолдун сажыи а-м-на чым кылганга. Сактыр-га, бо кайын кырган-ача-нык оро-дун чыгыс катан бажы сугарып көрбөс бооп-тур. Арга-жоттап чылааган сү-ргөн:

— Мени ороодум сугар-жып бер деп чүгө дилээ-ди сен?

— Хирли-оолду баа д-левон-не болгай мен. Ол бо-ду-ла чөдүл жеп, сугаржып турду.

— Чүгө дээрсе ол сөз кө-жө-дир.

— Хамык ужур мыа эвес-ле болгай — дөш, кырган-ача чай калында бо-ла са-гыдыра калтар мык сөстө-рип каттаптал: — Экидир бажыны көрөм.

САРЛЫК БУГАЗЫ

оликтен биче, мычлаа-даа алаа дөмөжмээр хуртга амытан менче кайтап тур. Кап ошаш дөш баа тур. Оон шаг болган, кылаштар чөртү барды. Эм-тай хинияг тоору деп үнелг чараш адын болуп мычан көргөн ол.

Бүргөзмээр, чымыс кон-чуг. Майгун-даа тикпей, кымыстан ала-ла дуй шипини алаш, хемер баш-тарында сымарынык кы-гыртайнып турар үнүгө таалап чыда улуз бериле-ди.

Турп кээричкес, хар ма-йкытан. Бүргө хөзөр.

Хараа чап-чаа-ла матпай-тып баскылап каан истер-ле хей. Айнар көзүлбөс. Кы-лашташ, ак немчи кууду ба-дын чөртү, дөңсөткө-раа-нык келдим. Хар дуй ай берген бичекей майкы дег хая чы-дыр. Кыргына үнө берген, бараал харап, эжимин-даа дуралып көөр болаш, ча-мынча кылаштан кел-ле, элдин соолаш диди: хар алаанда дөмг хамини бир ужи инетин дег калбак ак-сы-биле келгештен, ол хире-чице караан шипин алган чыдыр. Ашак болуп алгы-рыпаш. Мынча-ла бердим. Оранчок чеге мацпап көз-п-

Дегит-ле чанаар оо. Авто-бусче кире халааш, муруну олу-туу элөй калкып. Кичи-ниң хойу аажок, автобус шы-герт доган. Дыка хөйу бут кырык. Мадыр-оол бир көөргө, ишт кичи ажалдыр ууш сипин, кара шалап, аар суука түзүн ашак кичи турган.

— Кырган-ача! — деп, Мадыр-оол кийгире кал-каш, кырган көртүп күүргө, дыкадыр чугалаан. — Бөрү келтир. Мөн олудумга олу-руп алынар.

Кырган дүргөн эртин кел-ген, Мадыр-оолдун бажы суйбай калкып, олура тыр-тып алган. Оон бир холу-биле оолду бодуче чыра туташ, чоогунда улаусе эртин көрүп чугалаан.

— Эр-хейи арай! Мөзү-дүн көрөк моон.

Мадыр-оол ам өөрү хона берген. Хөргө хонаш кымы-гы, кырган-ача-нык «эки-дир бажыны мей» деп сөстө-ри сажынына кире түшкөн. Бодамал-ла, бодамал-ла бо-дана. Ам-на бажыга мындай бола кырип келген: «Кичи-ге бичин-ле эки чүгө кымы-каара, мындыг үнелг-дир. Кырган-ачам Хирли-оолга ынчанган ынак-тыр эвесе, Көрөм, менден ырак дээр, оgoro сугаржып, чымын бе-зин хүн чурму сугап, аар-ка кымып турар. Э, Хирли-оол эжим чеге багай эвес кичи чүгө». Бичаар боданы кааптарга, эринеринин сөп-түгү чалады, арынныч ча-ражы киткен, хостуг-хостуг тыгылаан. Эжияй удегерин сактып, иштинде өөрү-д-ла чораш.

Эки кичи болуп деп чүгө белек эвес, алаа баа «е-ренир ужураду чүгө-дир. Кичи-лерин ала-сакым, деп-сикин эвес, аажы-чаны, ажалгырып барымтаалап мылар ужурау-чүгө-дир ийин мей.

К. ЧАМЫЯН.

кирер элдерин тайгырын канчаар!

Отте неменик, сексереп алган, сарлыкчы малчыны оола чыгыс катан өөрүп көрөй адырап деп болаш:

— Силерин-ле боор, дөң-гүр көк сарлык бугазы бис-тин олааыстан бажы талы-гыр олааш чег-черице ка-ра чаксакал турар чөртү. Бл-куп кончуг болгай. Талыг айтп берей—деп чорума, таапыл кымыс берди. «Ам-на Батору өөрүм эвесе» деп хереш олурума, кижим:

— Оон чымын-на кыш-тоаар чери ол-тур. Амалы чымын хар ачыл, көк үтүп көргө, иштеткен, болу кы-лаштан баа бар. Соок-до-нат, кат-шуура-лаа тооас, харын улам сийл бээр. Бл-куп алаа кайын дыйкыр, Ои, көрбө-д-ла өөр кокарактар келеш, чүгө доганмы-до-ганым чөртү баар. Чыккан болза, түрбө-д-ла, оларже бо-зин көрбөс-да, турал улуз амытан боор, думакым. Сар-лык бугазы хем бажы са-мында. Бир буга-ла чаксакал элөп кыштаар чөртү. Бичаар өскөзүн чагалтас, бирөөн олче барбас-да. Чаксаар ча-йын чаа үсүлжөп калкан буталар бот-боттары көрүш-пес, мычар кыштаар чүгө-ле болгай деп, малчы мени сургай аарак таймалдырдым.

К. ОРГУ.

АПРЕЛЬ 4-ТЕ

ВИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

7.00 — Эртинги гимнастична. Мультифильм. Музыка. 7.30 — «Уе». 8.15 — «Чүдү-дөмг болган чүгө». Уругалар дамыдыла. 8.45 — «Частың ои чеди шипини». Ои ийн сериалыг уран-чечен фильм. 12-ги сериясы. 9.50 — Арагалашкынныч хоразын ин дугайында өртөм-таймы-бырлыг фильмдер. «Алко-бог болган уругалар». «Эртиншикни». 10.20 — Вен-грияныч национал бажыла-ры — Хостага хүнүгө. ВУР-мун телевидениенич программасы. 11.20 — Улут Октябрьниң өңнө. «Төгү-түтү» — өшпөс олуруларын. «Киноапараттыг кичи». Док. фильм. 12.40 — Бегин ле-дегиде. 12.55 — «Кичиниң институту». Киветин дамы-дыла. 13.55 — Куртинид төп коңцерт элдини С. За-харовтун концерти. 15.00 — Суббота — ала-недер хүтү. 16.30 — «9-ку студия». 17.45 — Бугуше болган кичи буртууге. 18.15 — «Калы ажылдажылда». Тележурнал. 19.00 — «Даш чечек». Мультифильм. 19.30 — «ХТК-87». Урдалын политехниктиг ин-ститутунун болган МХТИ-нин студенттеринин ужу-ражышы. 21.00 — «Уе». 21.35 — «Кино болган рүкүч». 22.50 — 00.15 — Информация-музыкалыг дам-чыдыла.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртинги гимнастична. 8.15 — «Дүңгүч дагы-наа чечектеди турла». Док. телефильмниң баштай-гы көртүгү. Талын болган Тартада күрүнэ университетинин ботаникыг сатары-ныч дугайында. 8.35 — Ритм-ниң гимнастика. 9.05 — Рос-товтун телестудиянын программасы. 10.05 — «Эр-теги почта». Музыкалыг дамыдыла. 10.35 — Бугу-ге стадион. 11.20 — А. Ва-сильевтиң ийити ыр чогаал-дары. Чебоксарыда дамы-дыла. 11.50 — Телега-р чалап тур. Анатолий Эфрот-тун шипини. И. Дюверкий — «Хажымынган кичи». Малая Броинааа Москвы-нын шипи тейтериниң филь-минин. 13.40 — Делегиди уран културалы. М. Шоло-хов. 14.40 — «Кичи бо-лган хоолу». Куртне Бугу-ругелеринин (кастыкы-кынырарын) дугайында Хоолуун телестудия ч-у-калган тур. 15.10 — Хөгүт-старт. 15.55 — «Амалы-рал, карак чаштары болган мыкшы». Уран-чечен фильм. 17.35 — «Чех филар-мония — амыктарга». Пре-гдан дамыдыла. 18.25 — «Тудалында чара-чечен». Мультифильм. 18.35 — «Ала-чуртуга эртин аттар». «Россияны адылдары атта-ры. Н. В. Гоголь». 19.05 — Реклам. 19.10 — «Бобби-сокс» ансамбланы Москва оон көртүгү. 20.00 — «Там-чыктыг дундар, чаштары». «Чүдө өлүрө огу». Мультифильм. 20.15 — «Калкыш». 21.00 — «Уе». 21.35 — 23.00 — «Оор ала-сакыя». А. П. Гершениниң чогаалы-биле уран-чечен фильм.

Редактор

В. С. ШАРАВИН

агаар

Дүңкө уде чамдык ра-йонарга хар члар. Солу-барын чүктен хаттын дү-ни 9 — 14 метр, уе-дөш хат 20 — 25 метр чедир кышталар. Агаарын температуралы дүгө 12 — 12, хүндө 10 — 15 градус соок бээр.

Кызыла дөш чээр. Хат те-дөш 20 — 25 метр чедир күштелер. Дүгө 8 — 10, хү-дус 10 — 12 градус чедир соор.

Медияна таланы биле: Кымыл хоорай зонасыга соок салган колдар, агаар-нын температуралы болган бажыныкыны 3 так иштиде 5 м/п чедир өскерип.

Агаар байдалынын дөртүк хеэрин — калык кошкап кижилерге эмчиин шыгыш хайгааралы иштеттирер.

КИНО

АПРЕЛЬ 4-ТЕ

«НАЙРАЛ»: «Ико-отва-жык жеребеско» 11.20, «Ва-банк-2» 11.20, «Ответный удар» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.30, 18.40, 20.30 шакталар.

«ВОСТОК»: «Корона Рос-сийской империи, или Снова меюловские» 14.00, 16.40, 19.30 шакталар.

ТЕАТР

Бөсүн хөгүм шипи теат-рына А. Островскийниң «ЯДЛАМЫКТА ЯДЛА ЧОК» деп шипи комедияны 19 ша-кта элээр.

редактордук 2-24-63, редактордук оралакчыларынын 2-35-24, 2-35-54 харысалактыг секретарынын 2-35-35, секретариат-тык 2-35-35, партияны амырал болган үлөтүр килистериниң 2-31-75, пропаганда болган совет тургузуу килиди-стериниң 2-37-13, чагаа килидиниң 2-41-27, информация килидиниң 2-20-80, култура килидиниң 2-23-54, келээ-ажыл-агы килидиниң 2-21-47, корректорларынын 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбей барганла 2-32-75 телефонча коллар.

Солунуң индексин 54241. Чында 300 катал үгөр. Хөмчөлө 2 параллаа амаам. Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ин Ном үлүдөр чер, полиграфия болган ном салымын херектериниң талаа-биле күтүө комитетиниң типографиясы, Кызыл, Шетиники болган Кравченко куудуучу, бажы № 1.

Чыгы № 3484. ТС-00782.

Адресивис: 667000. Кызыл хоорай. Шетиники болган. Кравченко кудумчузу, 3.

ТЕЛЕФОННАРЫ: